

УДК 376.36:371

АКТИВІЗАЦІЯ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ТЯЖКИМИ ВАДАМИ МОВЛЕННЯ

Тетяна Журба

*Новоушицька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат,
вул. І. Франка, 2, смт. Нова Ушиця, Хмельницька обл., Україна, 32600*

Визначено й обґрунтовано поняття активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів. Проаналізовано особливості процесів активізації мовленнєвого розвитку учнів із тяжкими порушеннями мовлення та методику застосування окремих інтерактивних методів, спрямованих на формування в дітей навичок побудови писемних й усних висловлювань, викладення власних думок та стимулювання творчого мислення і потенціалу окремої особистості. Доведено, що застосування інтерактивних методів навчання у процесі формування активної мовленнєвої діяльності учнів із тяжкими порушеннями мовлення дає змогу вирішити низку завдань: набути практику міжособистісного спілкування шляхом моделювання проблемних ситуацій, розвивати творче мислення, вдосконалювати комунікативні уміння і навички, соціальну взаємодію, колективне або індивідуальне прийняття рішень, підвищити ефективність засвоєння навчального матеріалу та стимулювати самостійну роботу учнів. Наведені приклади доводять, що інтерактивні методи доцільно і виправдано використовувати у процесі навчання.

Ключові слова: активізація, мовленнєва діяльність, комунікативні навички, інтерактивні методи навчання, вправи-ігри, дискусія.

Сучасна система освіти ставить перед вчителем завдання нового зразка, які містять у собі вимоги до всебічного виховання молодшого школяра. Одним з головних питань є розвиток пізнавальної діяльності у процесі навчання. Звідси випливає необхідність розвитку та впровадження нових методів і технологій у процес навчання з метою всебічної та якісної активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Мовна компетентність кожної особистості є засобом реалізації та соціалізації її загалом. Отже, формування соціально активного індивідуума можливе лише за умови оволодіння мовою з метою самовираження, спілкування та пізнання.

Необхідність досягнення якісно нового рівня підготовки учнів до самостійного життя зумовила розробку та запровадження нових напрямків, форм та засобів у процес навчання дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Суть вимог, які ставлять сучасним педагогам, полягає в забезпеченні навчального процесу мовленнєвою спрямованістю. Відповідно, завдання

вчителя уже полягає не в простому репродукуванні і відтворенні навчального матеріалу, а в стимулюванні суб'єктів навчання та спрямуванні їх до активних дій, залученні до розв'язання комунікативних завдань, а отже, застосуванні прийомів навчання, що дають змогу кожному брати участь у мовленнєвій діяльності, а також розвивають у них мовленнєву ініціативу. Тому процеси активізації навчально-пізнавальної діяльності з урахуванням спеціалізації та особливостей навчальних програм є одним з основних та пріоритетних напрямів поліпшення навчально-виховного процесу.

Напрямок розвитку особистісно орієнтованих підходів досліджували такі вчені, як Є. Полат, А. Будько. Вони зосереджували увагу саме на розробці інноваційних методів, технологій і прийомів, які б давали змогу активізувати навчально-пізнавальну діяльність учнів.

Дослідження М. Вакуленко, А. Колупасової, Є. Рау, К. Ушинського, Л. Щерби, М. Хватцева засвідчують необхідність засвоєння первинних мовленнєвих навичок на початковому етапі навчання.

У наукових лінгвометодичних і дефектологічних працях Л. Назарової, Л. Нікашиної, Г. Чиркіної, А. Ястребової наголошено на проблемах оволодіння писемним мовленням дітьми з порушеннями усного мовлення як, наприклад, порушення вимови, несформованість фонематичного слуху та відставання у лексико-граматичному розвитку [2].

Науковці Р. Левіна, О. Мастокова, Є. Соботович, М. Шеремет, В. Орфінська, В. Тарасун у своїх дослідженнях зазначають, що порушення мовленнєвої діяльності учнів має негативний вплив на розвиток інтелектуальних здібностей з тяжкими порушеннями мовлення, що затримує психічний розвиток особистості. Як наслідок, у дітей простежується недостатня сформованість логічного мислення, слабка здібність до запам'ятовування, низький рівень самоконтролю [2].

Наша мета – розкрити суть поняття “активізація” та дослідити особливості процесів активізації мовленнєвого розвитку молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення.

Зазначимо, що Т. Гоббс висунув справедливую та доцільну вимогу до написання наукових досліджень про те, що кожне з них потрібно передусім починати з визначення дефініцій. Отже, визначимо, що таке активність у процесі навчання.

На сучасному етапі розвитку педагогічної теорії та практики активізація навчально-пізнавальної діяльності є однією з актуальних проблем. Багато дослідників погоджуються з думкою, що саме від вирішення цієї проблеми залежить ефективність та якість сучасної освіти загалом. Вони наголошують на тому, що процес активізації є основним чинником, який сприяє формуванню в учнів або студентів мотивації, стимулюванню засвоєння знань з теоретичних і практичних дисциплін, розвитку інтересу до

процесу навчання та формуванню самостійності. Наголосимо також на тому, що поняття “активізація навчання” і “активізація пізнавальної діяльності” або ж “активізація навчально-пізнавальної діяльності” в наукових дослідженнях ототожнюють [3].

Процес активізації є процесом перетворення суб’єкта навчання в стан активності. Основою будь-якої навчальної діяльності є активність. У психолого-педагогічній літературі поняття активізації досліджували в різних аспектах. Важливим є те, що активізацію процесу навчання дослідники розглядають у двох аспектах: одні її вважають діяльністю особи на окремих етапах навчального процесу за умов використання педагогом різноманітних форм і методів навчання; інші, що пізнавальний інтерес є рисою особистості, тобто передбачає створення необхідних і достатніх умов, які сприятимуть підтримці активності особистості протягом всього освітнього процесу. За таких умов інтерес до пізнання та навчання набуває стійкого характеру і стає особистісною якістю індивідуума.

У законодавчій базі України передбачено вирішення питань мовленнєвого розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення зокрема, це: Конституція України (254к/96-ВР), закон України “Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії” (2017–14) та інші нормативно-правові акти і договори.

Перед сучасним педагогом спеціалізованого освітнього закладу для дітей з тяжкими порушеннями мовлення постає завдання спрямовування процесу навчання на розвиток комунікативної компетенції, а не лише на вивчення мови як обов’язкового навчального предмета. Зазначимо, що удосконалення умінь учнів користуватися мовленням (як писемним, так і усним), передавати, аналізувати та сприймати інформацію завдяки активізації комунікативних процесів є основним пріоритетом сьогодні. З метою реалізації цього практичного завдання у початкових класах учні мають отримати елементарні знання про фонетичні, граматичні та лексичні засоби мови. Особливу увагу варто приділити готовності дитини до навчання, її активності та самостійності. Проте потрібно враховувати також психологічні та психо-фізіологічні особливості категорії дітей із важкими порушеннями мовлення.

Розвиток комунікативних навичок у дітей із важкими порушеннями мовлення умовно поділяють на чотири етапи:

- 1) розвиток фонетико-фонематичної системи мовлення;
- 2) розвиток словника (лексична база);
- 3) удосконалення граматичних навичок;
- 4) розвиток форм зв’язного мовлення.

У комплексному розвитку всіх компонентів формується здатність користуватися мовою як засобом спілкування, обміну інформацією та

способом взаємодії з іншими людьми. Це свідчить, що реалізація завдання формування соціально адаптованої та активної особистості неможлива без розвитку та активізації комунікативних навичок дітей ще в дошкільному віці, коли рецептивні і продуктивні види мовленнєвої діяльності набувають найбільшої актуальності.

Найпоширенішим та найцікавішим методом активізації навчально-пізнавальної діяльності та розвитку певних комунікативних навичок дітей є гра (ігри-заняття, ігри-вправи). Мета таких інтерактивних методів – формування елементарних графічних, технічних, мовленнєвих та лексичних умінь. Прикладом вправи на формування навичок читання та словотворення є Гра “Друкар”:

Додайте склад або букви, утворіть слова!

*Очі – (ов)очі; рій – (об)рій; він – (дз)він; міль – (дж)міль;
кіл – (со)кіл; так – (лі)так; парк – парк (ет); жир – жир(аф);
доба – доба (вка); крок – крок(одил); лимон – лимон(ад).*

Ще одним прикладом вправи-гри, орієнтованої на розвиток мислення та логічних зав’язків у мові й мовленні, є Гра “Плутанка”:

*Рано – нора; мило – ломи; мара – рама; сосна – насос; банка – кабан;
Марко – комар; товар – варто; терка – катер; наказ – казна; наша – шана.*

У традиційній методиці навчання комунікативних здібностей під розвитком писемного мовлення у дітей з важкими порушеннями мовлення розуміють процес та способи формування в дітей різних навичок побудови писемних висловлювань, викладення власних думок у письмовій формі та активізацію творчого мислення і потенціалу особистості. Отже, у своїй практиці педагогові варто застосовувати такі різновиди роботи на заняттях, які б сприяли розвиткові креативних здібностей учнів шляхом використання та активізації не лише писемного, а й усного мовлення. Наприклад, “Скарбниця слова”:

Учні виступають авторами афоризмів, висловлювань. Їхнє завдання продовжити думку:

*Життя...
Дружба...
Сім’я...
Батьки...*

Такого типу завдання стають засобом подолання різних стереотипів, допомагають знайти коректне та правдиве висловлювання щодо запропонованих тем, переконливо та ґрунтовно порівнювати своє з іншими судженнями. Такі завдання також є як інтерактивним методом в разі переведення обговорення тем в дискусію, що сприятиме активізації мовленнєвої діяльності кожного з учнів.

Ще одним цікавим для дітей видом дискусії є “ток-шоу”. Метою цього інтерактиву є розвиток і набуття навичок виступів, дискутувань, відстоювання власної та формування громадської позиції. Цей метод дає змогу залучити всіх членів класу до участі у процесі, контролювати перебіг самої дискусії та оцінювати при цьому грамотність мовлення кожного окремо, адже в процесі палкого обговорення немає часу обдумувати використання тих чи інших граматичних конструкцій або стилістичних особливостей окремих лексичних одиниць; використовують знання, які уже є автоматизовані або на підсвідомому рівні відкладені. Тобто граматики та навички усного мовлення несвідомо з пасиву переходять в актив у процесі безпосередньої комунікації. Наведемо приклад ток-шоу: “Хочу все знати”:

Основним питанням нашого шоу є запитання “Чому?”. Дітям можна запропонувати будь-яке проблемне питання, наприклад: На яке питання не можна відповісти “так”? На яке питання не можна відповісти “ні” і чому?

Такі інтерактивні заняття допомагають дітям логічно й послідовно викладати власні думки, слухати інші точки зору, давати поради, висловлювати особисте ставлення до обговорюваної теми тощо.

На практичних заняттях педагогові потрібно використовувати різноманітні навчальні методи, що стимулюють та активізують творче мислення школярів. Одним із найефективніших таких методів є “мозковий штурм”. Цей метод традиційно характеризується як такий вид діяльності, який застосовується у групах. Він сприяє стимулюванню активного мислення, продукуванню більшої кількості ідей, розвитку навичок синтезу й аналізу мовної інформації, творчого мислення, дає змогу вирішувати проблемні питання, прислухатися до іншої точки зору та при цьому вчитися висловлювати свої думки, що є головною вимогою для якісного розвитку та активізації комунікативних навичок дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Прикладом методу “мозковий штурм” може бути вправа “Незвичайна математика”:

Виконайте дії і прочитайте утворений результат

При + кут – ут + азал – ал + ка =

Пас – ас + рис + ліс – с + в”я =

Усіх – іх + мі + шум – ум + ка =

Суть цього методу полягає в тому, що вчитель подає або ситуацію, або лише ключові поняття в межах конкретної теми навчального плану. Завдання учнів полягає у вирішенні ситуації, а точніше розробці варіантів її вирішення. Запропоновані варіанти потім порівнюють з інформацією, яку пропонує педагог.

Оскільки сьогодні цільові настанови освіти у спеціальних закладах для дітей із тяжкими порушеннями мовлення набувають переорієнтації відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, мета

навчального процесу полягає в забезпеченні особистісного навчання, орієнтації на реалізацію компетентнісного підходу, формуванні в учнів комунікативної компетенції. Випускники середніх спеціальних освітніх закладів мають набути культури спілкування та співпраці в різних видах діяльності. Отже, одне з провідних місць у формуванні в дітей з важкими порушеннями мовлення комунікативної компетентності посідає мовна освіта. Для її реалізації пропонують різноманітні методи, в основу яких покладено активну діяльність і співдіяльність, взаємодію учасників навчального процесу, що позитивно впливає на реалізацію комунікативної функції мови. Тобто йдеться про широке впровадження інтерактивних методів навчання, їхню практичну реалізацію для вирішення конкретних завдань.

Отже, можна стверджувати, що інтерактивні освітні технології спрямовані на активізацію комунікативних навичок учнів із тяжкими порушеннями мовлення, включають школярів у процес навчання, стимулюють інтерес, сприяють особистісному розвитку, розвивають ініціативу, самостійність у прийнятті рішень і дає змогу поліпшити знання мови та навички її практичного застосування. Оскільки метою засвоєння мов є оволодіння мовними та мовленнєвими засобами спілкування, участь у міжособистісній комунікації, а також творчий розвиток індивідуума й незалежності людини в суспільстві, завдання вчителя у цьому процесі полягає у використанні у своїй педагогічній практиці якомога ширшого застосування різних методів і засобів навчання, які активізують навчальну та пізнавальну діяльність учнів у процесі навчання; в стимулюванні зацікавленості предметом та матеріалом, який вивчають. Використання методів і засобів залежатиме від багатьох чинників. Зазначимо, що не ефективно постійно користуватися традиційними методами навчання, а й не потрібно перенавантажувати навчальний процес новітніми методиками і засобами. Стиль викладання повинен бути партнерським, ґрунтуватися на спільній діяльності з учнями, але при цьому повинні створюватись умови для саморозвитку, які не тільки відображають набуті знання, а й перетворюють їх на знаряддя для вирішення певної ситуації. Бажано експериментувати, випробовувати нові прийоми та засоби із врахуванням вимог сьогодення, щоб досягти оптимальних результатів.

Проблема оптимізації та активізації навчання з метою активізації мовленнєвого розвитку та напрацювання комунікативних навичок учнів за допомогою інтерактивних методів достатньо складна й багатогранна та, безперечно, не вичерпується розглянутими аспектами. Тому подальші перспективи дослідження ми вбачаємо у розвитку та практичному застосуванні запропонованих методів навчання для дослідження рівня

активності мовленнєвої діяльності учнів із тяжкими порушеннями мовлення та дослідження їхньої ефективності.

1. *Велитченко Л. К.* Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного аналізу: монографія / Л. К. Велитченко. – Одеса: ПНУАПН України, 2005. – 302 с.
2. *Качуровська О. Б.* Корекція мовленнєвого розвитку молодших школярів із тяжкими вадами мовлення засобами комп'ютерних технологій: автореферат дисертації / О. Б. Качуровська. – К. : Б.в., 2006. – 20 с.
3. *Лузан П. Г.* Активізація навчання у сільськогосподарському вузі / П. Г. Лузан. – К. : ІАЕ УААН, 1996. – 188 с.
4. *Панфилова А. П.* Инновационные педагогические технологии: Активное обучение: учеб. пособие [для студ. высш. учеб. Заведений] / А. П. Панфилова. – М. : Издательский центр “Академия”, 2009. – 192 с.
5. *Пометун О.* Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; за ред. О. І. Пометун. – К.: “А.С.К.”, 2005. – 192 с.
6. *Поступна О. В.* Нормативно-правове забезпечення вищої освіти в Україні в контексті європейської інтеграції / О. В. Поступна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-2/doc/5/06>
7. *Самохина А.* Активные методы обучения / А. Самохина // Экономика в школе. – 2002. – № 3. – С. 29–36
8. *Удовенко О. М.* Інтерактивні методи навчання / О. М. Удовенко // Управління школою. – 2004. – № 34 (82). – С. 11–14.

*Стаття: надійшла до редколегії 09.06.2016
доопрацьована 11.08.2016
прийнята до друку 25.08.2016*

**INTENSIFICATING THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE SKILLS
OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS WITH SERIOUS SPEECH DISORDERS****Tetiana Zhurba***Spesial Educational Boarding School,**I. Franko Str., 2, u. t. s. Nova Ushytsia, Khmelnytskyi region, Ukraine, UA –32600*

At the present stage of the development of educational theory and practice, the intensification of teaching and learning processes is one of the urgent problems. Many researchers agree with the idea that the solution of this problem depends on the effectiveness and quality of modern education in general. They emphasize that the intensification process is a major factor that contributes to pupils' motivation, stimulate learning and interest to the learning process and the formation of their skills as a result.

The effectiveness of the educational process today, according to the requirements to the training and education of children with serious speech disorders, depends entirely on the development of children cognitive abilities. At present, the educational process as a whole is rather social than an economic concept. Efficiency of educational process describes not just the learning work – it is the criterion of the social development of a personality.

The each person characteristics of certain mental processes include speech activity; especially it is about the children with serious speech disorders. These speech activity characteristics serve as a kind of the basis for the development of creative and creative socially active personality. Therefore, almost all researchers and psychologists agree that teaching and learning activities of children in special schools include not only thinking skills, but also include perception, memory and attention.

The article deals with analyzing the particular choice of methods for developing the communicative skills of pupils with serious speech disorders. It has been proved and shown by the examples that the optimum choice of teaching methods affects the development and the quality of pupils' mastering the practical knowledge of language. The use of interactive teaching methods in the process of communicative skills development allows to solve a number of problems: involving pupils with serious speech disorders into the practice of communication by simulating different situations, the development of creative thinking, the improvement of communicative skills, social interaction, collective or individual decision-making. The examples of the proposed methods show us that interactive methods are appropriate and justified to the use in the training of oral and written speech skills.

Key words: intensification, speech activity, communicative skills, interactive methods, games, discussion.

